

Міністерство освіти і науки України  
Полтавський національний педагогічний університет  
імені В. Г. Короленка  
Кафедра географії та методики її навчання

*Методичні рекомендації  
до виконання курсових та кваліфікаційних робіт для  
студентів спеціальності  
103 Науки про Землю*



П о л т а в а – 2020

*Рекомендовано до друку вченою радою  
Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка  
(протокол №1, від 28 серпня 2020 р.)*

**Рецензенти:**

- 1) Оніпко В.В., д. пед. н., професор кафедри ботаніки, екології та методики навчання біології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
- 2) Логвин М.М., к. геогр. н., доц. кафедри туристичного та готельного бізнесу Полтавського університету економіки і торгівлі.

**Методичні рекомендації до виконання курсових та кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності 103 Науки про Землю / Уклад. – С.М. Шевчук, В.В. Єрмаков, С.П. Сарнавський, О.В. Киналь – Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2020. – 39 с.**

У методичних рекомендаціях подаються поради щодо вибору теми, підготовки, оформлення й публічного захисту курсових і бакалаврських кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності 103 Науки про Землю. Наведено методичні поради щодо написання вступу, тексту основної частини, висновків роботи та їх літературного оформлення, звертається увага на правила оформлення тексту роботи, рисунків і таблиць, оформлення додатків, складання списку використаних джерел та наведено конкретні приклади правильних формулювань та оформлень такого виду робіт.

Методичні рекомендації призначено для здобувачів вищої освіти освітнього ступеню «бакалавр» та науково-педагогічних працівників, що здійснюють керівництво курсовими і кваліфікаційними роботами.

Методичні рекомендації до виконання курсових та кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності 103 Науки про Землю затверджені на засіданні кафедри географії та методики її навчання.  
Протокол від 26 серпня 2020 року № 19.

## **ЗМІСТ**

	<i>ВСТУП</i>	<i>4</i>
1.	<i>ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ</i>	<i>4</i>
2.	<i>ВИБІР ТЕМИ ТА ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ</i>	<i>6</i>
3.	<i>МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ</i>	<i>9</i>
4.	<i>ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ РОБОТИ, РИСУНКІВ І ТАБЛИЦЬ</i>	<i>14</i>
5	<i>ПОРАДИ ЩОДО НАПИСАННЯ ТЕКСТУ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ РОБОТИ</i>	<i>17</i>
6	<i>РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАПИСАННЯ ВИСНОВКІВ РОБОТИ</i>	<i>18</i>
7	<i>РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОДАТКІВ</i>	<i>18</i>
8	<i>РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СКЛАДАННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</i>	<i>19</i>
9	<i>ПІДГОТОВКА ДО ЗАХИСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ</i>	<i>20</i>
10	<i>ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ БАКАЛАВРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ ДОДАТКИ</i>	<i>21 24</i>

## ВСТУП

Навчальними планами закладів вищої освіти передбачено написання студентами курсових і кваліфікаційних робіт зі спеціальності. Це допоможе студентам виробити навички самостійного вивчення навчальних дисциплін, засвоїти основні положення, висновки, закони, набути досвід самостійного накопичення знань.

Методичні рекомендації допоможуть студентам ознайомитися з вимогами до написання, оформлення, порядку захисту та оцінювання курсових і кваліфікаційних робіт.

### 1. ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

**Наука** – це область творчої дослідницької діяльності людини, спрямована на отримання нових знань про природу, суспільство та мислення. З одного боку наука – це процес утримання нових знань (пізнання), а з іншого – сума усіх здобутих знань.

**Знання** – це перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне відбиття дійсності у свідомості людини (у вигляді основних понять, наукових фактів, законів і закономірностей, принципів, ідей).

**Наукова діяльність** – це інтелектуальна творча діяльність дослідника, спрямована на здобуття нових знань і їх упровадження в практику. Одним із наслідків наукової діяльності є наукова робота, як результат досліджень, зафіксований у вигляді певного носія наукової інформації (монографії, наукової статті, тез наукової доповіді, авторського свідоцтва або патенту тощо).

Наукова робота відрізняється від реферату наявністю наукової проблеми (не вирішеного в науці питання чи певного нового аспекту). Наукова проблема повинна відображатися у назві наукової роботи.

Науково-дослідницька діяльність студентів передбачає оволодіння ними елементами організації і методики наукових досліджень як під час вивчення навчальних дисциплін і проходження практик (у формі рефератів, анотацій, виконання проблемних завдань до практичних робіт, вирішення дослідницьких завдань при проходженні польових і педагогічних практик), так і під час виконання власне науково-навчальних досліджень (курскових, бакалаврських кваліфікаційних робіт (БКР)) під керівництвом наукового керівника.

Освітня програма підготовки бакалаврів і Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка передбачає виконання студентами курсової роботи у 7-му семестрі.

Курсова робота обов'язкова для виконання студентами (форма контролю за її виконанням – диференційований залік).

При виконанні курсової роботи студент одночасно виконує декілька завдань:

- *поглиблення та розширення знань з певної вузької галузі географії або наук про Землю чи з методики навчання географії;*
- *оволодіння методикою самостійних наукових досліджень;*
- *формування наукової культури написання тексту з викладенням результатів дослідження;*

- засвоєння етичних норм використання джерел інформації і посилання на них;
- оволодіння правилами привселюдного захисту результатів наукового дослідження, коректного використання системи доказів у публічній дискусії;
- розвиток умінь і навичок безперервної фахової освіти.

### **Курсові роботи можуть бути двох видів:**

**1) реферативного характеру**, коли студент використовує значний обсяг літературних джерел і критично осмислює результати наукових досліджень попередників (наукові факти, теорії, гіпотези, ідеї, методи, систему понять тощо) у відносно вузькій галузі географії, поглиблюючи знання, набуті під час вивчення теоретичних курсів;

**2) дослідницького характеру**, коли студент при виконанні курсової роботи проводить власні дослідження, самостійно застосовуючи набуті знання в нових умовах (при проведенні спостережень у природі; при обробці первинних джерел інформації – статистичних довідників, архівних і фондкових джерел тощо).

Звичайно, курсові роботи другого виду вище оцінюються кафедрою при їх захисті студентами. Але й курсові роботи реферативного характеру часто бувають необхідні для різнобічного вивчення студентом за літературою певної наукової проблеми. Текст такої курсової роботи можна включити до першого розділу майбутньої кваліфікаційної (бакалаврської) роботи.

**Орієнтовний обсяг курсової роботи з наук про Землю становить 20–25 сторінок.**

**Бакалаврська кваліфікаційна робота (БКР)** – це обов’язкове самостійне навчально-наукове дослідження, яке виконує кваліфікаційну функцію, тобто готується з метою публічного захисту для отримання освітньої кваліфікації магістра з певної спеціальності.

Основне завдання автора бакалаврської роботи – довести здатність розв’язувати складні спеціалізовані завдання і проблеми в галузі профільної середньої освіти (географії; наук про Землю), що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій, характеризується невизначеністю умов і вимог.

**Орієнтовний обсяг бакалаврської кваліфікаційної роботи (БКР) становить біля 60–75 сторінок.**

З одного боку, бакалаврська робота має узагальнюючий характер, оскільки є своєрідним підсумком підготовки магістра, а з іншого – самостійною навчально-дослідницькою роботою бакалавра, яка має прикладне значення в певній галузі географії або методиці її навчання в середній школі.

**При виборі теми необхідно враховувати:**

**1) Бакалаврська кваліфікаційна робота (БКР)**, за логікою, є першим етапом підготовки майбутньої дисертації. Тому, залежно від тематики, вона може бути націлена на: глибокий аналіз наявної літератури й джерел щодо методології, теорії та методики відповідних досліджень; проведення констатуючого педагогічного експерименту; обробку статистичних чи архівних джерел; проведення першого етапу польових досліджень і підведення його підсумків.

2) **Тематика бакалаврської кваліфікаційної роботи (БКР)** повинна бути складовою частиною комплексної теми наукових досліджень кафедри, узгоджуватися з творчими інтересами наукового керівника й одночасно мати певне прикладне значення (для практики роботи середньої й вищої школи; для вирішення проблем раціональної територіальної організації суспільства в регіоні; актуальних аспектів охорони навколишнього природного середовища тощо).

3) **Слід враховувати попередні наукові досягнення бакалавра**, коло його наукових інтересів, особисті якості, а також ступінь розробленості даної проблематики в науці, наявність необхідної матеріальної й джерельної бази, ліміт часу тощо.

**Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи (БКР)** затверджується на засіданні кафедри (орієнтовно, до середини вересня). Безпосередній поточний контроль за виконанням бакалаврської роботи покладений на наукового керівника. Випускаюча кафедра здійснює проміжний контроль за виконанням бакалаврської роботи (не менше, ніж один раз заслуховуючи звіти магістрантів). Неналежний стан підготовки бакалаврської роботи є підставою для звернення випускаючої кафедри до ректорату з пропозицією щодо відрахування такої особи з числа бакалаврів (навіть за умови успішного виконання інших вимог навчального плану).

**Вимоги до бакалаврської кваліфікаційної роботи** у науковому відношенні вищі, ніж до дипломної роботи, перш за все – у ступені самостійності виконавця. Бакалаврська кваліфікаційна робота не повинна мати характер реферату, а являє собою самостійне навчально-наукове дослідження. Його суть полягає в тому, що магістр повинен самостійно:

- *формулювати предмет, мету й завдання дослідження;*
- *розробляти структуру дослідження і планувати його виконання (виділяти певні етапи, визначати календарні терміни);*
- *вести бібліографічний пошук із застосуванням сучасних інформаційних технологій і вміти обробляти літературу;*
- *знати й уміти використовувати сучасні методи наукового дослідження, модифікувати їх виходячи із завдань конкретного дослідження;*
- *володіти методами обробки й інтерпретації отриманих результатів, формально-науковим стилем їх викладу;*
- *оформляти результати досліджень у вигляді наукових рефератів, тез доповідей на наукових конференціях і семінарах, статей (магістрант повинен мати не менше одного виступу на конференціях і не менше однієї наукової публікації; отримати довідку про впровадження результатів дослідження в практику).*

Підготовка й оформлення курсових та бакалаврських кваліфікаційних робіт має багато спільних рис. При вдалому плануванні досліджень студент накопичує матеріал з обраної теми починаючи з курсової роботи і закінчуючи магістерською роботою.

## **2. ВИБІР ТЕМИ ТА ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ**

Виконання курсової роботи дає можливість студентові реалізувати себе в самостійному науковому пошукові, уточнити свої наукові інтереси.

Проблема вибору теми і наукового керівника вирішується в перші тижні нового навчального року шляхом анкетування студентів. Але остаточне затвердження теми і наукового керівника відбувається на засіданні кафедри.

Якщо студент уже має стійкий науковий інтерес, то під час анкетування він вказує прізвище наукового керівника, який займається дослідженням відповідної проблеми або викладає певну навчальну дисципліну. Потім студент разом з науковим керівником узгоджує орієнтовний напрям майбутньої роботи.

#### **Етапи підготовки курсової роботи:**

- 1) *Вибір теми курсового дослідження (визначення не повністю вирішеної наукової проблеми чи її аспекту; об'єкта й предмета дослідження, його мети і завдань, складання попереднього плану майбутньої курсової роботи, ознайомлення з правилами її написання та оформлення).*
- 2) *Опрацювання літератури й джерел, необхідних для досягнення мети дослідження та уточнення плану курсової роботи.*
- 3) *Написання «чорнового» варіанту курсової роботи й подання його для перевірки науковим керівником.*
- 4) *Редагування роботи, оформлення її «чистового» варіанту.*
- 5) *Підготовка до захисту і захист курсової роботи.*

Далі детальніше поговоримо про кожен із етапів підготовки курсової роботи.

Тема дослідження обирається з урахуванням кола проблем, у дослідженні яких зацікавлені як студент, так і його науковий керівник; актуальності наукової проблеми; наявності й доступності джерел інформації. Найбільш бажано, щоб вибір теми курсової роботи дослідницького характеру був пов'язаний зі своєю місцевістю (селом, містом і їх найближчим оточенням). Допускається вибір теми повністю реферативного характеру (без самостійних польових досліджень, обробки первинних статистичних матеріалів, архівів і фондів організацій). У будь-якому випадку тема дослідження не повинна бути занадто широкою.

Назва курсової роботи повинна бути, по можливості, короткою і відповідати суті наукової проблеми. При необхідності, у дужках можна давати уточнюючі аспекти наукової проблеми. Наприклад: «Флювіальні морфоскульптури Лубенського району (за матеріалами польових досліджень)».

Нагадуємо, що географічною є курсова робота, в якій аналізуються просторові й просторово-часові зв'язки між елементами територіальних (географічних) систем – природних, соціальних, економічних чи інтегральних. Так, якщо об'єктом дослідження є ґрунти, то географічною ця робота буде лише тоді, коли автор проаналізує чинники ґрунтоутворення та їх вплив на поширення ґрунтового покриву певної території. Якщо об'єктом дослідження виступає певне промислове підприємство, то автор повинен проаналізувати його територіальні зв'язки. Курсова робота з географії є немислимою без серії картографічних матеріалів, графіків, схем, таблиць – як засобів для аргументації висновків.

При складанні попереднього плану курсової роботи слід враховувати типові плани характеристик географічних об'єктів і явищ. Варто також проконсультуватися з науковим керівником як при складанні плану роботи, так і при формулюванні об'єкта,

предмета, мети і завдань дослідження. У процесі дослідження студент може корегувати план курсової роботи (у залежності від наявності літератури та інших джерел). Науковий керівник визначає графік консультацій з приводу виконання роботи за планом, окреслює коло джерел і вказує на місце їх знаходження; пізніше після подання студентом «чорнового» варіанту роботи вказує на помилки в ній (але не займається їх виправленням).

Для роботи в архівах і фондах установ та організацій на бланку університету готується офіційний лист на ім'я керівника певної організації (музею, науково-дослідницької установи, підприємства тощо).

*Обробка літератури й джерел*, необхідних для виконання науково-дослідницької роботи, починається з опрацювання систематичних і алфавітних каталогів книг та статей, які є у бібліотеках, а також на сайтах в мережі Інтернет. Необхідно за зразком, поданим у *додатку В* даного посібника вести електронну картотеку з даними про опрацьовані джерел і літератури., яку систематизують по розділах і підрозділах, відповідно до плану роботи. Рекомендуємо вам також завести папки для систематизації по підрозділах виписок із книг, статей та інших джерел (паперові, або в електронному вигляді). Виписки на папері слід робити з одного боку аркуша, залишаючи поля і широкі інтервали. Якщо є можливість, то краще папки зберігати в електронному вигляді – як підбір файлів з Інтернет, рисунків, текстів (у вигляді фотокопій або розпізнаних) тощо. У такому вигляді їх легше опрацьовувати при написанні чорнового варіанту роботи. Слід не забувати зберігати як у паперовому, так і в електронному вигляді повну інформацію про джерело (його повне бібліографічне описання, сторінки, з яких взятий текст тощо). Систематизація бібліографічних карток і виписок з джерел та літератури у подальшому значно полегшить роботу над текстом дослідження.

Ще одна порада: перед тим, як приступити до написання роботи з обраної вузької теми, слід ознайомитися з фундаментальними працями в даній галузі географії або міжгалузевих досліджень. Це необхідно для розуміння основних положень теорії та особливостей мови праць у певній галузі географії.

Перед *написанням курсової роботи* слід ознайомитися з вимогами до її обсягу і структури та правилами оформлення результатів дослідження.

Загальний обсяг тексту курсової роботи становить 20–30 сторінок, надрукованих відповідно до вимог оформлення тексту (*див. їх нижче*). У цей обсяг не враховуються: список джерел, додатки, ілюстрації, що займають повну сторінку.

Курсову роботу потрібно виконувати державною мовою.

***Структурні частини роботи подають у наступній послідовності :***

- ***титульний аркуш (дивись додаток А);***
- ***зміст (дивись додаток Б);***
- ***вступ;***
- ***основна частина (поділена на розділи, підрозділи, пункти, підпункти);***
- ***висновки;***
- ***додатки (при потребі);***
- ***список використаних джерел (дивись додаток В).***



### 3. МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВОЇ РОБОТИ

У вступі автор розкриває сутність наукової проблеми, шляхи її вирішення, дає загальну характеристику проведеної роботи. Обсяг вступу становить 3–5 сторінок. У вступній частині курсової роботи повинно бути кілька обов'язкових складових частин, які виділяють у тексті курсивом:

**Актуальність теми** – це коротке обґрунтування необхідності й своєчасності проведеного дослідження, виконання якого зумовлено недостатньою висвітленню в науковій літературі даної проблеми чи її аспекту, а також необхідністю його виконання для вирішення певних практичних потреб суспільства. Автор повинен шляхом критичного аналізу наявної літератури з даної проблематики показати, який саме аспект проблеми недостатньо вирішений; окремим абзацом чітко сформулювати основну суть наукової чи практичної проблеми, яка буде вирішуватися в курсовій роботі.

Огляд виконаних раніше досліджень не означає простого переліку 10-15 джерел. Огляд повинен бути саме критичним аналізом (хто із попередників і в яких працях раніше розглядав цю проблему; на які аспекти звернув увагу, а на які – ні; з якими положеннями й висновками цих робіт можна погодитися, а з якими – ні). Після згадки автора чи праці у квадратних дужках слід роботи посилання на його номер у списку джерел. Наприклад: «Проблемою кліматичного районування території України займалися Б. П. Алісов [2], та М. І. Щербань [41] та інші».

Як правило, обґрунтування актуальності теми не займає більше 1–1,5 сторінки. Актуальність теми краєзнавчого дослідження, як правило, зводиться до недостатнього висвітлення в науковій літературі особливостей природи (населення, господарства) певної місцевості; необхідності розробки рекомендацій щодо охорони природи і раціонального природокористування (удосконалення структури розселення населення; територіальної організації його життєдіяльності).

Емоційно-естетичні аспекти при обґрунтуванні актуальності теми (поезія, вирази любові до рідного краю тощо) суперечать формальним ознакам науково-дослідницької роботи; їх слід уникати.

**Мета курсової роботи** – це те, чого прагне досягти студент при проведенні дослідження. Як правило, її формулюють одним реченням. У цьому формулюванні вказують наукову проблему, яка вирішується і шляхи її вирішення. Приклади формулювання мети дослідження: «Виявити закономірності формування територіальної структури господарства ... району впродовж ХХ століття»; «Проаналізувати чинники формування та закономірності поширення природних та антропогенних ландшафтів території ... сільської ради»; «обґрунтувати доцільність виділення ... ландшафтного заказника, як території з репрезентативними для Полтавської рівнини природними ландшафтами» тощо. Мета дослідження знаходить відображення у назві курсової роботи.

**Завдання курсової роботи** – це складові частини дослідження (окремі кроки), виконання яких обумовлює досягнення поставленої мети. Зазвичай завдання формулюють у формі їх перерахування через дефіс (або цифровою нумерацією), із

застосуванням слів і словосполучень: — усебічно вивчити ...; — проаналізувати ...; — виявити ...; — обґрунтувати ...; — розробити ...; — показати роль ... .

Як правило, кількість завдань відповідає кількості підрозділів дослідження; кожному завданню повинен відповідати певний висновок у кінці роботи.

### ***Кожна наука має певний об'єкт і предмет дослідження.***

**Об'єкт дослідження** – це предмет матеріального світу, явище, певні властивості, а також зв'язки між явищами та властивостями дійсності. Наша планета є об'єктом вивчення родини наук про Землю (сюди разом з географією входять геологія, біологія, геофізика, геохімія тощо). Упродовж розвитку науки уявлення вчених про об'єкт вивчення географії змінювалися. У першій половині ХХ ст. виникло вчення про географічну оболонку як основний загальний об'єкт вивчення географії.

Об'єктами фізико-географічних досліджень є природні компоненти, фізико-географічні явища, природні комплекси певної території. Об'єктами суспільно-географічних досліджень є різні складові частини територіальної організації суспільства (країни, регіони, адміністративно-територіальні одиниці, територіально-виробничі комплекси, галузі господарства, системи розселення тощо). Об'єктом дослідження з методики навчання географії є навчально-виховний процес у загальноосвітніх школах під час навчання географії (у ... класі).

**Предмет дослідження** – це визначення найбільш значущих властивостей і зв'язків об'єкта, важливих для проведення даного дослідження. Предмет і об'єкт дослідження співвідносяться між собою як часткове і ціле (загальне). Виділяється саме та його частина властивостей об'єкта, на який спрямовується основна увага дослідника. Наприклад, якщо об'єктом дослідження є територія ... району ... області, то предметами досліджень можуть бути: закономірності територіальної організації його господарства; географічні аспекти екологічної мережі; особливості прояву чинників кліматоутворення тощо. Ще раз зазначимо, що предметом географічного дослідження завжди є просторові (територіальні) особливості розміщення природних чи суспільних явищ та об'єктів. Предмет дослідження відображається у формулюванні його мети і в назві курсової роботи.

**Методи дослідження** – це певна послідовність підходів і операцій, котрі необхідно виконати для досягнення поставленої мети. Методика – це сукупність методів і прийомів здійснення будь-якого дослідження. Перераховувати застосовані методи потрібно не відірвано від змісту роботи, а коротко зазначаючи, що саме досліджувалося тим чи іншим методом.

Слід зазначити, що виділяють загальнонаукові і конкретно-наукові методи дослідження. До загальнонаукових методів належать абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, системний, класифікації, експеримент.

У педагогічних дослідженнях застосовують методи спостереження, аналізу педагогічного досвіду, бесіди, тестування, педагогічного експерименту тощо.

**Методи географічних (конкретно-наукових) досліджень децю умовно поділяють на такі групи:**

**I. Методи збору первинної географічної інформації.** Їх прикладами є:

**I.1. Польовий метод (географічних експедицій),** у ході яких здійснюється опис природи територій або поглиблювалися знання про них.

**I.2. Сучасні методи детального вивчення природи** у межах невеликих територій або

на одному й тому ж місці (стаціонарні дослідження), із застосуванням методів фізики, хімії, біології. Стаціонарно досліджують стан погоди на метеорологічних станціях; річковий стік на гідрологічних постах; ґрунти у межах певної ділянки поля.

**I.3. Дистанційні методи** (із застосуванням приладів-датчиків, авіаційної й космічної техніки), що дають змогу вивчати об'єкти і явища на відстані. Так, за допомогою даних, отриманих на основі вивчення космічних і авіаційних фотознімків, складаються топографічні карти, прогнози погоди тощо.

## **II. Методи обробки вже накопиченої наукою географічної інформації.**

**II.1. Метод географічного порівняння** (наприклад, географічного положення окремих територій, природних зони, гірських природних країн тощо).

**II.2. Метод наукового пояснення на основі знання законів природи** (загальних - збереження, спрямованості процесів до рівноваги, періодичності їх протікання; конкретних - фізичних, хімічних і біологічних законів). Наприклад, загальний закон періодичності застосовують при поясненні закономірностей формування різних геологічних структур, рівнин і гір; закони фізики - при поясненні утворення невеликих форм рельєфу (зсувів, карстових порожнин, западин), циркуляції повітряних мас над територією України тощо.

**II.3. Історичний метод.** Його застосування зумовлене тим, що усі тіла й процеси виникають, з часом змінюються й припиняють своє існування (наприклад, змінюється клімат, форми земної поверхні, рослинний покрив).

**II.4. Метод системного аналізу.** Виділяють природні системи (наприклад, природні територіальні комплекси), розглядають їх складові частини (наприклад, природні компоненти), аналізують причинно-наслідкові зв'язки між ними. При фізико-географічних дослідженнях автор буде виявляти причинно-наслідкові зв'язки між природними компонентами (давати відповіді на питання: які причини формування клімату, ґрунтів; пояснювати взаємну залежність між ними: як залежить формування ґрунтів від складу гірських порід, рельєфу, рослинності, клімату тощо).

**II.5. Метод моделювання.** Географія вивчає дуже складні об'єкти-системи. Для розуміння їх суті найкраще складати моделі (наприклад, схеми й картосхеми). До моделювання належить і картографічний метод (створення карт і картосхем різних територій), математичні й комп'ютерні моделі.

**II.6. Статистичний метод** ґрунтується на математичній обробці різних статистичних матеріалів.

**II.7. Соціологічний метод** ґрунтується на результатах опитувань населення.

**II.8. Специфічним для географії є метод районування** (виділення співпорядкованої системи регіонів, для яких притаманні індивідуальні риси природи або життєдіяльності суспільства). Цей метод часто доповнюється методом типізації (виділення спільних рис для одного рівня організації природи чи суспільства).

**Перелічені методи часто застосовують у певному поєднанні.**

У вступі також слід коротко зупинитися на *науковій новизні* дослідження (якщо вона є). Необхідно показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (вперше одержано ..., удосконалено ..., дістало подальший

розвиток ...). Наукова новизна має теоретичний, методичний і регіональний аспекти. Саме регіональний (краєзнавчий) аспект найчастіше становить наукову новизну курсової і кваліфікаційних робіт студентів. Окремо автор зазначає світоглядне значення проведеного дослідження.

Якщо в роботі є *практичне значення*, то його теж слід підкреслити (як використовуються чи можуть використовуватися результати дослідження або розроблені в ньому рекомендації). Дуже бажано підкріпити практичне значення дослідження довідками про впровадження, надрукованими на бланках організацій, куди результати дослідження були направлені для використання. Указується, на яких конференціях, зібраннях, нарадах були оприлюднені результати дослідження (якщо такі виступи автора були зроблені). Студентам старших курсів можна рекомендувати направляти тези доповідей з проблеми свого дослідження на наукові конференції і семінари; публікувати статті у періодичних виданнях.

Необхідно звернути увагу на викладення *особистого внеску автора* у досягнення результатів дослідження. Слід підкреслити, що саме зроблено автором особисто, а що і в кого було запозичене. Запозичення – це нормальне явище для курсової роботи студента, якщо воно зроблено коректно (є посилання на опубліковані й неопубліковані джерела інформації, у тому числі – на звіти наукових організацій і сайти з мережі Інтернет). Прийнято виражати вдячність організаціям і окремим особам, які надали джерела інформації, що були необхідні дослідникам для досягнення мети.

У кінці вступної частини коротко обґрунтовують структуру курсової роботи (її поділ на розділи й підрозділи), указують назву й анують зміст розділів, називають загальний обсяг роботи, кількість ілюстрацій, таблиць, додатків, використаних джерел.

Вступ до курсової роботи, як правило, переписується 2-3 рази, оскільки в ході написання основної частини роботи чіткіше окреслюються її окремі аспекти, уточнюються мета, завдання, структурні частини роботи. Писати наукові праці ви зможете не відразу, а після отримання базових знань зі спеціальності і наполегливої роботи по шліфуванню власних підходів і стилю в науці.

Не другорядним результатом виконаної роботи є формування наукової культури написання тексту, коли запозичені й особисто здобуті знання автор своїми словами викладає на папері.

## ЛІТЕРАТУРНЕ ОФОРМЛЕННЯ РОБОТИ

Особливу увагу при написанні наукової роботи потрібно звертати на мову та стиль викладу матеріалу. Для вираження логічних залежностей в мові є спеціальні функціонально-лексичні особливості наукового стилю:

*засоби зв'язку*, що вказують на послідовність розвитку думки (**спочатку, насамперед, потім, по-перше, по-друге, отже, таким чином** та ін.);

*заперечення* (**проте, тим часом, але, тоді як, тим не менше, аж ніяк**);

*причинно-наслідкові відношення* (**таким чином, тому, завдяки цьому, внаслідок цього, крім того, до того ж**);

*перехід від однієї думки до іншої* (**раніше ніж перейти до..., звернімося до..., розгляньмо..., зупинимося на..., розглянувши, перейдемо до..., необхідно зупинитися на..., необхідно розглянути...**);

*підсумок, висновок* (отже, таким чином, на закінчення зазначимо, все сказане дає змогу зробити висновок..., підсумовуючи, слід сказати...);

*засобами логічного зв'язку* можуть виступати займенники, прикметники і дієприкметники (**даний, той, такий, названий, вказаний** та ін.);

*визначення логічних зв'язків* між частинами висловлювань (**можна навести результати..., як показав аналіз..., на підставі отриманих даних..., підсумовуючи сказане..., звідси впливає, що...** та ін.).

Дієслово і дієслівні форми несуть у тексті особливе інформаційне навантаження. Автори наукових праць звичайно пишуть **«проблема, яка розглядається»**, а не **«проблема, яка розглянута»**.

У науковій мові поширені вказівні займенники **«цей», «той», «такий»**. Вони не тільки конкретизують предмет, а й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання (наприклад, **«ці дані служать достатньою підставою для висновку...»**).

Займенники **«щось», «дещо», «що-небудь»** через неконкретність їх значення в тексті, як правило, **не використовуються**.

У науковій роботі використовують такі сполучники підрядності **«завдяки тому, що», «тоді як», «тому що», «замість того, щоб», «з огляду на те, що», «зважаючи на те, що», «внаслідок того, що», «після того, як», «в той час, як»** та ін. Особливо часто використовуються похідні прийменники **«протягом», «відповідно до...», «згідно з...», «у результаті», «на відміну від...», «поряд з...», «у зв'язку з...»** та ін.

Безособові, неозначено-особові речення в тексті наукових робіт вживаються при описі фактів, явищ та процесів. Називні речення використовуються в назвах розділів, підрозділів і пунктів, у підписах під рисунками, діаграмами, ілюстраціями.

Обов'язковою вимогою об'єктивності викладу матеріалу є також вказівка на джерело повідомлення, автора висловленої думки чи якогось виразу, що можна реалізувати за допомогою спеціальних вставних слів і словосполучень (**«за повідомленням», «за відомостями», «як свідчить», «на думку», «за даними», «на нашу думку»** та ін.).

При згадуванні в тесті прізвищ (учених-дослідників, практиків) ініціали, як правило, ставляться перед прізвищем.

Діловий і конкретний характер опису явищ, які вивчаються, майже повністю виключає емоційно забарвлені слова та вигуки. Так, експерименти описуються звичайно за допомогою особових дієслівних форм на **-но** і **-то** (**одержано, вирішено, проаналізовано** та ін.).

Стиль писемної наукової мови — це **безособовий монолог**. Тому виклад звичайно ведеться від третьої особи. Стало неписаним правилом у роботі замість **«я»** використовувати **«ми»**. Ставши фактом наукової мови, займенник **«ми»** зумовив цілу низку нових похідних словосполучень, наприклад, **«на нашу думку»**. Проте нагромадження в тексті займенника **«ми»** справляє малоприємне враження. Тому автори наукових праць використовують й інші звороти без цього займенника, зокрема конструкції з неозначено-особовими реченнями. Аналогічну функцію виконує речення з безособовими діє прислівними формами на **-но** і **-то** (**«Розроблено комплексний підхід до вивчення...»**).

#### 4. ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТЕКСТУ РОБОТИ, РИСУНКІВ І ТАБЛИЦЬ

Остаточний варіант курсової роботи, як і кваліфікаційні роботи, готують в електронному варіанті й друкують за допомогою принтера на одному боці аркуша білого паперу формату А4 (210×297 мм).

Текст друкують через півтора міжрядкові інтервали, з використанням шрифтів текстового редактора **Word розміру 14 (як правило, Times New Roman)**, відступом для абзацу 1 см, вирівнюванням за шириною рамки, без включення автоматичних переносів. Шрифт друку повинен бути чітким, чорного кольору (при написанні формул і для графічних рисунків використовують чорнила або пасту тільки чорного кольору).

**Відступи на сторінці: зверху та знизу – 20 мм, зліва – 30 мм, справа – 10 мм.** Список використаних джерел і додатки не входять до основного змісту курсової роботи.

Текст роботи повинен бути вичитаним (не містити граматичних, орфографічних і друкарських помилок). Редагування тексту, узгодженого з науковим керівником за змістом, проводить сам автор.

Допускається виправлення не більше двох помилок на сторінці (шляхом підчищення або зафарбування білою фарбою), інакше її слід передрукувати.

Текст основної частини роботи поділяють на розділи й підрозділи (а за потребою — на пункти і підпункти).

Назви заголовків у змісті й тексті роботи повинні повністю співпадати. Заголовки основних структурних частин курсової роботи (**ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ ..., ВИСНОВКИ, ДОДАТКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**) у тексті друкують великими літерами, симетрично до центру сторінки (а в змісті — за зразком, див. додаток Б).

Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої заголовної – великої), з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовків не ставлять (якщо заголовок складається з двох речень, то їх розділяють крапкою). Відстань між заголовками основних структурних частин роботи (**ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ ..., ВИСНОВКИ, ДОДАТКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**) та текстом повинна становити 3—4 інтервали. Заголовки пунктів у тексті роботи друкують маленькими літерами (крім першої заголовної) з абзацного відступу в розрядці у підбір до тексту, без відступів, з крапкою у кінці.

Усі заголовки в тексті роботи рекомендуємо виділяти напівжирним шрифтом.

Кожну велику структурну частину роботи (**ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ ..., ВИСНОВКИ, ДОДАТКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**) треба починати з нової сторінки. Підрозділи починають після 3—4 інтервалів пропуску на тій же сторінці — за логікою викладення тексту, після попереднього підрозділу.

Першою сторінкою курсової роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації. На титульному аркуші та другій сторінці, на якій друкують зміст роботи, номер сторінки не ставлять. Усі інші аркуші роботи послідовно нумерують (номер ставиться у верхньому правому куті, без крапки у кінці).

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, рисунків, таблиць, формул, списку джерел здійснюють за допомогою арабських цифр, без знака №.

Звертаємо увагу на правила нумерації розділів, підрозділів, пунктів основної частини роботи. Їх нумерація у текстовій частині роботи повинна бути такою ж, як і в змісті роботи. Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ». Після номера крапку не ставлять, а потім з нового рядка симетрично до країв сторінки (по центру) дають великими буквами назву розділу. Наприклад:

## РОЗДІЛ 1

### ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛТАВСЬКОГО РАЙОНУ

Підрозділи роботи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядку підрозділу, між якими ставлять крапку. У кінці номера підрозділу теж ставлять крапку, а потім у тому ж рядку дають заголовок підрозділу (слово «підрозділ» не пишуть). Наприклад:

**1.1.** Географічне положення

**1.2.** Геологічна будова і рельєф

Пункти нумерують у межах кожного підрозділу. Наприклад:

**1.1.2.** Основні риси геологічної будови. (І далі – текст без абзацу).

Підпункти (їх виділяють не часто) нумерують за тими ж правилами, як пункти (**1.1.2.1.**). Пункти, а тим більше – підпункти у тексті можуть не мати заголовка. Наприклад: **1.1.2.** (І далі – текст без абзацу).

Таблиці та ілюстрації (карти, графіки, схеми, оригінали фотографій) в науково-дослідницькій роботі необхідно подавати безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше або на наступній сторінці. Ілюстрації і таблиці, розміщені на окремих аркушах включають до загальної нумерації сторінок (ставлять номер у їх верхньому правому куті). Якщо розмір таблиці або ілюстрації більше формату А4, то їх слід розмістити в додатку. Ілюстрації і таблиці на окремому аркушеві слід розміщувати таким чином, щоб їх можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи. Нумерацію ілюстрацій і таблиць можна виділяти курсивом, а їх назви – напівжирним шрифтом (не курсивом).

Усі ілюстрації позначають словом «*Рис. ...*» і нумерують послідовно в межах кожного розділу (виняток становлять ілюстрації додатків, які нумеруються особливим чином). У «Вступі» ілюстрації не розміщують. Номер ілюстрації складається з номера розділу і порядкового номера ілюстрації. Номер ілюстрації, її назва (при необхідності – пояснювальні підписи) розміщують безпосередньо під ілюстрацією, посередині відносно неї і країв аркуша (а якщо ілюстрація невелика – то поруч з нею). Наприклад:

*Рис. 1.1. Полтавський район на адміністративній карті Полтавської області*  
**(що означає: перший рисунок першого розділу)**

Слід пам'ятати, що кожна ілюстрація повинна відповідати тексту роботи, а текст – відповідати ілюстрації. На ілюстрацію необхідно робити посилання у круглих дужках в кінці речення, у якому вона вперше згадується: (*рис. 1.1*), або використовувати зворот типу: «...як це показано на *рис. 1.1*». Рисунки ілюструють найбільш важливі положення тексту роботи; вони не повинні бути випадковими, пов'язаними з

другорядними деталями тексту. Наукова культура зобов'язує давати в кінці назви ілюстрації у квадратних дужках посилання на джерело, якщо дана ілюстрація є запозиченою: [14, с. 231]. На авторські ілюстрації посилання можна не давати (якщо вони раніше не були опубліковані). Нагадуємо, що креслення виконуються чорною тушшю або пастою, а фотографії повинні бути оригінальними, наклеєними на стандартний аркуш паперу (а не сканованими фотокопіями). Якщо в розділі є тільки одна ілюстрація або таблиця, то їх нумерують за загальними правилами.

Цифровий матеріал і порівняння, як правило, оформляють у вигляді таблиць. Таблиця подається після першого згадування про неї в тексті, так, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блоку роботи, або з поворотом за стрілкою годинника.

Таблиці, як і рисунки, нумерують послідовно в межах кожного розділу (за винятком таблиць, поданих у додатках, які нумеруються особливим чином). Номер таблиці складається із номера розділу і порядкового номера таблиці. Їх друкують вище самої таблиці і вирівнюють по правому краю аркуша. Нижче номера, посередині відносно таблиці і країв аркуша жирним шрифтом (не курсивом) дають назву таблиці. Слово «Таблиця» і її назва починаються із великої літери.

Приклад побудови таблиці:

Таблиця 2.4

**Зв'язок великих форм рельєфу і поширення корисних копалин з тектонічними структурами**

Тектонічна структура	Великі форми рельєфу	Корисні копалини	
		рудні	нерудні

Заголовок кожної графи таблиці має бути по можливості коротким. Заголовки граф і строчок таблиці повинні починатися із великих літер, а підзаголовки – або з маленьких (якщо вони складають одне речення із заголовком), або з великих (якщо підзаголовки є самостійними реченнями). Висота рядків повинна бути не меншою 8 мм. Графу з порядковим номером рядків до таблиці не включають.

Якщо таблиця має велику кількість рядків, і виникає необхідність її перенесення на наступну сторінку, то назву розміщують тільки над першою частиною таблиці, а на сторінці, де вона продовжується вище неї пишуть: «Продовж. табл. 2.4.» (ці слова також вирівнюють по правому краю аркуша).

Таблицю з великою кількістю граф (стовпчиків) можна поділити на частини і розміщувати одну частину під іншою в межах однієї сторінки.

Якщо дана таблиця є запозиченою, то в квадратних дужках після її назви ставлять номер джерела, з якого вона запозичена і сторінки: [15, с. 132]. На таблицю обов'язкове посилання у круглих дужках у кінці того речення, в якому вона вперше згадується: (табл. 2.4), або використовувати зворот типу: «...як це відображено в табл. 2.4». У повторних посиланнях на ілюстрації і таблиці треба скорочено вказувати слово «дивись», наприклад, (див. табл. 2.4.).



## 5. ПОРАДИ ЩОДО НАПИСАННЯ ТЕКСТУ ОСНОВНОЇ ЧАСТИНИ РОБОТИ

Спочатку виконують «чорновий» варіант основної частини курсової роботи, відповідно до попереднього плану. Його написання починають із упорядкування і перегляду бібліографічних карток і виписок. У залежності від наявного матеріалу, коректують план роботи. Далі послідовно пишуть тексти розділів і підрозділів.

Часто перший розділ роботи починається із викладення основних теоретичних положень дослідження (теорій, гіпотез, концепцій, провідних ідей, методики дослідження тощо), характеристики основних етапів розвитку наукової думки за викладеною проблемою, розкриття методів, що застосовувалися при дослідженні.

Кожен розділ висвітлює самостійне завдання роботи, а підрозділ – окремі складові цього завдання. У кінці кожного розділу бажано сформулювати висновки зі стислим (на абзац) викладенням результатів дослідження.

Звернемо вашу увагу на правила цитування та посилання на використані джерела в «чорновому» і кінцевому варіантах курсової роботи.

При написанні «чорнового» варіанту основного тексту роботи радимо після посилань або цитат у квадратних дужках писати [прізвище автора або назву роботи та рік її видання; при цитуванні – сторінки з якої взята цитата]. В остаточному варіанті виконаної роботи замість цих даних вказують цифру, під якою використана праця подається у списку джерел (наприклад [15], а якщо йдеться про посилання на ряд праць, то [15, 22, 45]). При прямому цитуванні, запозиченні рисунків, формул, таблиць після номера джерела вказується і точна сторінка, з якої взяті запозичення: [15, с. 132]. У випадку прямого цитування, текст цитати без скорочень і будь-яких змін починається і закінчується лапками «...» і вказівкою на сторінку і номер джерела [ ] після цитати.

Цитати в роботі не повинні траплятися занадто часто.

Слід намагатися викласти думки інших авторів своїми словами. При непрямому цитуванні чи згадці роботи або її автора сторінки не вказують, а записують у квадратних дужках тільки номер джерела. При цьому потрібно бути гранично точним у викладенні думок автора цитованої праці, коректним щодо оцінювання результатів досліджень попередників.

Існують певні традиції у писемній науковій мові (як загальні, так і прийняті в географічній науці). Ви збагнете їх, уважно вчитуючись не тільки у зміст джерел, але й звертаючи увагу на стиль і етикет писемної наукової мови.

Найхарактернішою ознакою писемної наукової мови є формально-логічний спосіб викладення матеріалу. Емоційні мовні елементи в наукових роботах застосовувати не прийнято. Як не прийнято висловлювати різкі судження щодо наукових позицій інших осіб. Якщо в тексті згадуються персоналії, то їх ініціали ставляться перед прізвищем (наприклад: І. П. Сидоренко).

Викладення матеріалу слід вести переважно від третьої особи («на нашу думку...», «ми вважаємо...», «автор вважає за доцільне...», «звернімо увагу на...», «перейдемо до розгляду...», «усе зазначене вище дає підставу зробити висновок про...»). Речення повинні бути короткими але логічно завершеними. Складнопідрядних речень слід

уникати. У межах кожного абзацу одне речення повинно витікати із попереднього і бути логічно пов'язаним із наступним.

У тексті застосовують тільки загальновизнані скорочення (г, кг, т, м<sup>2</sup> тощо).

«Чорновий» варіант роботи не прийнято подавати науковому керівникові не вчитаним або неохайно написаним від руки (за згодою керівника, можна подавати йому попередній варіант роботи в електронному вигляді).

Як правило, виконаний «чорновий» варіант курсової роботи має більший за рекомендований обсяг. Не треба боятися скорочувати написане, ще раз переосмислюючи зміст роботи – від цього її текст тільки виграє. Корисно відкласти текст курсової роботи на певний час, і критично перечитати її пізніше. Після повторного перечитування з'явиться потреба ще раз уточнити деталі роботи, а то й переробити частину її тексту. Складні за конструкцією фрази слід переробити на простіші й зрозуміліші, які точно відображають сутність проблеми.

Після перевірки науковим керівником «чорнового» варіанту основної частини роботи студент вдруге переписує «Вступ» та пише «Висновки» курсової роботи.

## **6. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО НАПИСАННЯ ВИСНОВКІВ РОБОТИ**

Висновки у кінці курсової роботи – її обов'язкова структурна частина, в якій даються відповіді на проблеми і завдання, поставлені у «Вступі». Висновки – це не коротка анотація роботи. Це її найважливіші положення, достовірність яких авторові потрібно буде захистити. Тому вони повинні бути повністю аргументованими і доведеними. На початку висновків повинно бути резюме про сучасний стан вирішення проблеми, над якою працював дослідник. Потім автор розкриває методи вирішення поставленої у роботі проблеми. Кожному сформульованому у «Вступі» завданню повинен відповідати чіткий висновок, який ґрунтується на результатах самостійного дослідження автора. Тому іноді кожен висновок виділяють так, як завдання у вступній частині роботи (дефісом, цифровою нумерацією). При цьому положення, викладені у «Вступі» не повторюються у «Висновках».

Крім відповідей на завдання у «Висновках» вміщують основні практичні результати, одержані в роботі, формулюють рекомендації щодо їх використання.

Отже вступ і висновки – дуже відповідальні структурні частини дослідження, які слід узгоджувати між собою наприкінці виконання роботи.

## **7. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОДАТКІВ**

Додатки – не обов'язкова структурна частина курсової роботи. Якщо цього не потребує логіка її виконання, додатків може і не бути.

У додатки виносять значні за об'ємом матеріали, а також допоміжні ілюстрації і таблиці, які переобтяжують деталями основний текст роботи, але є додатковими аргументами щодо вирішення проблеми дослідження. Це можуть бути копії документів, таблиці допоміжних цифрових даних, допоміжні ілюстрації. Додатки часто подають як наслідок того, що обсяг уже виконаної курсової роботи більший за рекомендований і його слід дещо скоротити.

Додатки оформляють як продовження курсової роботи, зразу після висновків. Сторінки, на яких розміщені додатки, продовжують нумерувати послідовно, згідно до загальних вимог.

Самі додатки теж нумерують. Послідовність нумерації додатків зумовлена черговістю появи посилань на них в основному тексті роботи. Кожен додаток починають із нової сторінки. Угорі сторінки посередині рядка друкується слово «Додаток ...» і за ним – велика літера українського алфавіту (А, Б, В, Г) що позначає послідовність додатків. Деякі літери (Г, Є, І, Ї, Й, Ч, Ђ) для нумерації додатків не використовують. Нижче номера додатку подається його заголовок, надрукований малими літерами, з великої заголовної, симетрично до тексту сторінки. Якщо додаток містить кілька ілюстрацій або таблиць, то їх нумерація здійснюється у межах кожного додатку. Підписи до рисунків і таблиць роблять за тими ж правилами, що й в основному тексті, але їх нумерація виконується інакше: для рисунків – *рис. А.1; рис. А.2* і т.д.; для таблиць – *таблиця А.1; таблиця А.2* і т.д. Приклади:

Додаток А  
Фотографії гідрологічного режиму річки Ворскли



*Рис. А.1.* Весняне водопілля на заплаві річки Ворскли.

Додаток Б

Динаміка чисельності населення районів Полтавської області за 1939-2001 роки

*Таблиця Б.1*

**Полтавський район**

Роки переписів	Загальна чисельність	Сільське населення	Міське населення

## 8. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СКЛАДАННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Є декілька основних способів складання списку використаних джерел. Найпоширеніші з них:

**1) в алфавітному порядку** прізвищ перших авторів або заголовків (для виконання курсових і кваліфікаційних робіт ми рекомендуємо саме цей спосіб);

**2) у порядку черговості появи посилань** у тексті (цей спосіб рекомендований для написання дисертацій).

Авторів з однаковими прізвищами подають в алфавітному порядку їхніх ініціалів; праці одного автора – за алфавітом перших літер назв його праць; праці одного автора з однаковою назвою – за хронологією.

Спочатку наводять літературу, видану кирилицею, далі – латиною і мовами з особливою графікою (за алфавітом назв мов – арабською, вірменською, грузинською тощо). Публікації мовами з особливою графікою подають в українській транслітерації або в перекладі українською мовою.

Крім того є певний порядок розташування літературних джерел: нормативні акти (закони, постанови та ін.); книжкові видання; статті в журналах та інших періодичних виданнях; матеріали з Інтернету.

Список використаних джерел наводиться після висновків. Бібліографічний опис (додаток В) джерел складають відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи.

Неточне оформлення списку використаних джерел – одна з помилок, яка часто трапляється в курсових роботах. Тому при опрацюванні джерел (особливо – фондових і з мережі Інтернет) намагайтеся занотовувати на картки їх повне бібліографічне описання. При складанні списку використаних джерел слід подавати всю інформацію, яка є у бібліографічному описі безпосередньо в друкованому творі, або так, як записано в бібліографічних картках каталогів, мовою оригіналу цього твору.

До списку джерел включають тільки ті з них, на які є посилання в тексті курсової роботи. Кожний бібліографічний запис починається з нового рядка.

Остаточний список використаних джерел складають перед написанням «чистового» варіанта науково-дослідницької роботи.

Якщо обрано перший спосіб складання списку, то за допомогою функції «сортування» в меню «Таблиця» комп'ютера спочатку сортують в алфавітному порядку усі джерела, виконані східнослов'янськими мовами (українською, російською, білоруською), потім – іноземними мовами. Увесь складений таким чином список нумерують послідовно – від номера 1 – до останнього номера в списку джерел.

## 9. ПІДГОТОВКА ДО ЗАХИСТУ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Захист курсових робіт відбувається за встановленим графіком перед комісією у складі керівника та двох-трьох викладачів кафедри у терміни, визначені кафедрою.

Процедура захисту включає:

- доповідь студента про зміст роботи;
- запитання до автора;
- відповіді студента на запитання щодо змісту курсової роботи;
- рішення щодо оцінки роботи;
- виставлення оцінок (відомість, залікова книжка).

Курсова робота попередньо перевіряється на ознаки плагіату. Академічний плагіат – це оприлюднення наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами як результатів власного дослідження та/або відтворення опублікованих текстів інших авторів без зазначення авторства.

Курсова робота попередньо оцінюється в балах науковим керівником в аргументованому відзиві (у вигляді таблиці та коментарів до неї), при цьому враховується показник унікальності роботи.

Для отримання позитивної оцінки за курсову роботу студенту необхідно набрати 60 балів і більше за шкалою закладу. Оцінка «відмінно» виставляється за курсову роботу, якщо студент набрав 90 балів і більше; «добре» — від 75 до 89 балів; «задовільно» — від 60 до 74 балів.

До набраної суми додається 5 балів за тези чи матеріали, опубліковані у співавторстві в збірниках студентських наукових праць місцевого рівня; 10 балів – всеукраїнського рівня; 15 балів – міжнародного рівня.

## **10. ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ЗАХИСТУ БАКАЛАВРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

### Структура бакалаврської кваліфікаційної роботи:

1. Титульна сторінка (Додаток Е).
2. ЗМІСТ (Додаток Ж)
3. ВСТУП.
4. Основна частина (*складається переважно з 2-3 розділів, в одному з яких презентовано результати експерименту, практичні рекомендації. Кожен розділ завершується висновками*).
5. ВИСНОВКИ
6. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ (*бібліографія*).
7. ДОДАТКИ (*за потреби*).
8. Резюме українською мовою (1 стор.).

Оптимальний обсяг бакалаврської кваліфікаційної роботи – 50–70 сторінок.

Попередній захист бакалаврських кваліфікаційних робіт проходить на засіданні випускаючої кафедри не пізніше, ніж за місяць до її захисту на засіданні атестаційної комісії (АК). До попереднього захисту студент повинен мати не зброшурований екземпляр роботи і текст виступу. За його результатами формулюється висновок про рекомендацію кваліфікаційного дослідження до захисту в Екзаменаційній (атестаційній) комісії, про що робиться відповідний запис на титульному аркуші (за підписом завідувача кафедри, зазначенням дати засідання та номеру протоколу). За результатами попереднього захисту кафедра рекомендує (з певною оцінкою) або не рекомендує роботу до захисту на засіданні АК. Невчасно подані без поважних причин роботи не можуть бути рекомендовані кафедрою до захисту з оцінкою, вищою ніж «задовільно».

Підставою для недопущення кваліфікаційної роботи до захисту також є встановлені факти академічного плагіату та несамостійності її виконання. За умови встановлення факту академічного плагіату робота вважається такою, що не подана до попереднього захисту

Не пізніше, ніж за тиждень до початку захисту на засіданні АК, студенту необхідно здати секретареві випускаючої кафедри:

– Перший екземпляр завершеної БКР (вчитаної, оформленої згідно вимог, переплетеної). На цьому екземплярі завідувач кафедри виставляє оцінку за попередній захист (якщо робота не пройшла попереднього захисту, то ставиться помітка про те, що кафедра не рекомендує її до захисту).

– Відзив наукового керівника роботи.

– Рецензію фахівця з відповідної галузі науки чи кваліфікованого спеціаліста з цієї ж галузі практичної діяльності, які працюють не на випускаючій кафедрі.

Захист БКР відбувається на відкритому засіданні АК у час і в місці, встановлених відповідно до графіка, затвердженого ректором закладу вищої освіти.

Захист роботи на засіданні АК розпочинається з виступу студента (розрахованого до 10 хвилин). До виступу-захисту кваліфікаційної роботи студент завчасно готує електронну презентацію виступу. Він повинен мати другий екземпляр роботи та текст виступу.

Виступ доцільно розпочинати зі звернення: «Шановний пане голову, шановні члени екзаменаційної комісії, присутні! До Вашої уваги подаються основні положення кваліфікаційної роботи студента (прізвище, ім'я, по батькові) на тему ...».

Далі коротко (5–6 речень) обґрунтовується актуальність дослідження; чітко формулюється проблема, яка в ньому вирішувалася; називається мета, об'єкт і предмет дослідження, указується його теоретична і джерельна база, наголошується на тому, що автор зробив особисто, яка наукова новизна дослідження і де можуть бути застосовані результати проведеного дослідження. Подається коротка інформація про структуру роботи.

Найважливіша частина доповіді – доведення основних висновків, які отримав автор у ході дослідження. Зазвичай доведення відбувається так: формулюється перше завдання дослідження; висновок, до якого дійшов автор у ході виконання цього завдання; наводяться аргументи, які доводять цей висновок (до аргументів належать картосхеми, таблиці, графіки, аналітичні матеріали, порівняння – із застосуванням певних методів дослідження). У ході доведення доповідач звертається до аудиторії з усними аргументами та демонструючи ілюстрації.

У виступі слід уникати емоційних аспектів і вести мову від третьої особи. Мова доповідача повинна бути грамотною, чіткою і розбірливою, розміреного темпу, з логічними паузами та акцентуванням на ті положення, які автор передусім хоче донести до уваги слухачів. Слідкуйте, щоб тривалість доповіді не перевищувала встановлений на неї час.

Після виступу доповідач заявляє: «Доповідь закінчена. Дякую за увагу і готовий відповісти на ваші запитання».

Далі задаються запитання до студента з боку членів АК та присутніх. Відповіді на ці запитання повинні бути конкретними й аргументованими, але якомога коротшими. Якщо задане питання зовсім не стосується досліджуваної в роботі проблематики, то доповідач має право заявити: «Ця проблема у нашій роботі не досліджувалася». Але ми рекомендуємо давати відповіді на всі запитання, оскільки саме при відповідях студент може показати не тільки вільне володіння матеріалами своєї роботи, але й широку ерудицію та знання географічної науки, а значить і отримати високу оцінку за захист дослідження. Дискусію слід вести коректно, проявляючи повагу до особи, яка задає питання.

Після відповідей студента на запитання члени АК заслуховують відгук наукового керівника (якщо керівник не присутній особисто і не оголошує його сам), зачитуються основні положення рецензій (обов'язково – усі зауваження й побажання, та оцінку рецензента).

За потребою, студент дає відповіді на зауваження рецензента. Прийнято в заключному слові висловлювати подяку за увагу присутнім, а також науковому керівникові, рецензентам і людям, які надавали допомогу в процесі дослідження.

У процесі оцінювання кваліфікаційної роботи АК бере до уваги:

– якість роботи загалом (її творчий характер, уміння автора аналізувати теоретичний матеріал, повноту й вичерпність цього аналізу, достовірність експериментальних даних, рівень узагальнення та обґрунтованість висновків та практичних рекомендацій; апробацію результатів);

– самостійність у дослідженні проблеми;

– якість оформлення роботи (відповідність граматичним і стилістичним нормам, загальним вимогам до оформлення, якість ілюстративного матеріалу);

– рівень презентації студентом роботи (чіткість у формулюванні концептуального апарату, володіння змістом дослідження, обґрунтованість та переконливість висновків, повноту, доказовість та правильність відповідей на поставлені питання, рівень володіння вмінням вести наукову дискусію, культуру мовлення тощо);

– зміст відгуку наукового керівника;

– оцінку рівня поданої до захисту роботи рецензентом.

Кваліфікаційна робота має бути перевірена на плагіат.

Академічним плагіатом є: 1. Відтворення в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами, або в перекладі тексту іншого автора (інших авторів), обсягом від речення і більше, без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту. 2. Відтворення в тексті наукової роботи, повністю або частково, тексту іншого автора (інших авторів) через його перефразування чи довільний переказ без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту. 3. Відтворення в тексті наукової роботи наведених в іншому джерелі цитат з третіх джерел без вказування, за яким саме безпосереднім джерелом наведена цитата.

Після захисту перший примірник кваліфікаційної роботи передається до бібліотеки університету, другий примірник зберігається протягом 5 років на кафедрі, після чого знищується в установленому порядку. Електронний варіант кваліфікаційної роботи розміщується в електронній базі навчально-дослідницьких робіт студентів Університету.

## ДОДАТКИ



**Додаток А**  
*Зразок оформлення титульної сторінки курсової роботи*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка  
Факультет історії та географії  
Кафедра географії та методики її навчання

**Курсова робота**

зі спеціальності 103Науки про Землю

**ТРАНСФОРМАЦІЯ РІЧКОВОЇ МЕРЕЖІ В МЕЖАХ БАСЕЙНІВ РІЧОК  
ХОРОЛУ ТА ГОВТВИ**

**Виконав:** студент IV курсу групи Г- 44  
(форма навчання: денна)  
Петренко Ф. М.

**Керівник:** С. ШЕВЧУК

Захищена \_\_\_\_\_ 20\_\_\_\_ р.  
з оцінкою  
Кількість балів: \_\_\_\_\_  
Значення оцінки \_\_\_\_\_

Члени комісії:	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)
	_____	_____
	(підпис)	(прізвище та ініціали)

Полтава – 2020 року

**Додаток Б**  
*Зразок оформлення змісту курсової роботи*

**ЗМІСТ**

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Ґрунтово-біокліматичне районування Африки.....	4
1.1. Субтропічний пояс посушливих областей.....	4
1.2. Субтропічний пояс пустель та напівпустель.....	6
1.3 Тропічний пояс область вологих лісів .....	9
1.4 Тропічний пояс область саван .....	10
1.5 Тропічний пояс пустель і напівпустель.....	10
Розділ 2. Умови формування ключових типів ґрунтів Африки.....	12
2.1 Ґрунти сухих субтропічних лісів і чагарникових степів.....	12
2.2 Ґрунти субтропічних напівпустель та пустель.....	16
2.3 Ґрунти напівпустель і пустельних областей тропічного поясу.....	19
2.4 Ґрунти саванних і ксерофітно-лісових областей .....	23
2.5 Ґрунти постійно і сезонно-вологих лісів і високотравних саван.....	25
ВИСНОВКИ.....	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	38
ДОДАТКИ.....	40

## Додаток В

### Форма рецензії на курсову роботу

#### Рецензія на курсову роботу

зі спеціальності \_\_\_\_\_

тема: \_\_\_\_\_

студента (студентки) \_\_\_\_\_

групи \_\_\_\_\_, \_\_\_\_\_ курсу, \_\_\_\_\_ форми навчання,

Кафедра, на якій виконувалася курсова робота: \_\_\_\_\_

<i>Критерії оцінювання</i>		<i>Максим. бал</i>	<i>Оцінка керівника</i>
Наявність усіх елементів «Вступу» та правильність їх формулювання: актуальності теми, мети, завдань, об'єкту і предмету, опису методів дослідження тощо		10	
Загальна оцінка рівня складності й науковості роботи (повнота реалізації мети і завдань у змісті розділів роботи)	<i>Рівень</i> Високий	18-20	
	Достатній	15-17	
	мінімально достатній	12-14	
	недостатній	0-11	
Повнота і якість аналізу джерельної бази, культура посилань на використані джерела, якість бібліографічного опису		5	
Структурованість, лаконічність, рівень узагальнення (доцільність співвідношень обсягів окремих розділів роботи, дотримання вимог до загального обсягу роботи тощо)		5	
Достовірність і обґрунтованість висновків, їхня відповідність завданням роботи		5	
Оцінка якості й доцільності використаних ілюстративних матеріалів		5	
Дотримання нормативних вимог щодо оформлення курсової роботи (Розділ 2 Положення про написання і захист курсових, бакалаврських і дипломних кваліфікаційних робіт у ПНПУ імені В. Г. Короленка)		5	
Дотримання графіка виконання роботи, оцінка самостійності її виконання		5	
<b>Загальна оцінка курсової роботи науковим керівником</b>		<b>60</b>	

Аргументований висновок наукового керівника:

---

---

---

---

---

---

Науковий керівник \_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

«\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

(на звороті рецензії)

### Захист курсової роботи

<i>Критерії оцінювання</i>		<i>Максим. бал</i>	<i>Оцінка комісії</i>
Доповідь студента на захисті курсової роботи	Рівень володіння змістом роботи, повнота розкриття теми	20	
	Чіткість, логічність, послідовність, лаконічність доповіді, наявність унаочнення (за потреби)	10	
Повнота і коректність відповідей студента на поставлені питання		10	
<b>Оцінка за захист курсової роботи</b>		<b>40</b>	
Додаткові бали (наявність публікацій, доповідей на конференціях тощо)		10	

#### Підсумкова оцінка за курсову роботу:

за 100-бальною шкалою: \_\_\_\_\_

значення оцінки: \_\_\_\_\_

#### *Члени комісії:*

_____	_____	_____
(підпис)	(підпис)	(підпис)
(_____)	(_____)	(_____)
(прізвище, ініціали)	(прізвище, ініціали)	(прізвище, ініціали)

«\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

## Додаток Г

### Зразок оформлення списку використаних джерел

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «Законодавство України». URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015) (дата звернення: 26.08.2016).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Голос України. 2017. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22.
3. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 2. С. 14. Ст. 154.
4. Бондар О. Г. Земля як об'єкт права власності за земельним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2005. 20 с.
5. Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2015. № 3. – С. 20–27. – URL:<http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf>. (дата звернення: 15.11.2017).
6. Гетьман А. П. Екологічна політика держави: конституційно-правовий аспект. Тридцять лет с экологическим правом : избранные труды. Харьков, 2013. С. 205–212.
7. Експлуатація і технічне обслуговування газорозподільчих станцій магістральних газопроводів / заг. ред. А.А. Руднік. Київ, 2003. 370 с.
8. Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред. рада: В.М. Литвин (гол.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2005. Т. 9. С. 36–37.
9. Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.
10. Наумов М.С. Напрями впливу інтелектуалізації економіки на розвиток ринкових відносин в Україні. *Трансформаційні процеси в суспільстві в умовах*

*інформаційної економіки*: монографія / В.П. Решетило, М.С. Наумов, Ю.В. Федотова. Харків, 2014. С. 213–241.

11. Ресурсосбережение и энергоэффективность инженерной инфраструктуры урбанизированных территорий и промышленных предприятий: материалы II Международной научно-технической интернет-конференции (2–27 февраля 2016 г., Харьков). Харьков, 2016. 150 с.

12. Україна в цифрах. 2007: стат. зб. / Держ. комітет статистики України. Київ, 2008. С. 185–191.

13. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології: вибрані твори. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 480 с.

14. Яцків Я.С., Радченко А.І. Про ефективність видання наукових журналів в Україні. *Вісник НАН України*. 2012. № 6. С. 62–67.

15. Electrodes of conductive metallic oxides / J.M. Honig et al. Amsterdam: Elsevier, 1980. 260 p.

16. Axak N. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. Vol. 4, № 9(82). P. 4–11. DOI: 10.15587/1729-4061.2016.75690.

## Додаток Д

### Приклади оформлення бібліографічного опису у списку використаних джерел, який наводять у курсовій та кваліфікаційній роботі

#### Оформлення списку використаних джерел відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016. 16 с. (Інформація та документація)

##### Один чи більше авторів без редактора

Федорова Л. Д. З історії пам'яткоохоронної та музейної справи у Наддніпрянській Україні. 1870-ті – 1910-ті рр. Київ, 2013. 373 с.

Пичугина Т. С., Баранов П. Ю., Пичугин С. А. Модель возведення комплексу об'єктів (расчет эффективности капитальных вложений). Харьков, 1985. 136 с.

Лусь В. І., Киркач Т. Є., Мандріченко О. Є., Радченко А. О. Практикум з нарисної геометрії: навч. посібник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2014. 118 с.

Zhovinsky E. Ya., Kryuchenko N. O., Paparyha P. S. Geochemistry of Environment al Objects of the Carpathian Biosphere Reserve. Kyiv, 2013. 100 p.

##### Один чи більше авторів із редактором

Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність: монографія / за ред. В. К. Матвійчука. Київ: Укр. академія внутр. справ, 1996. 116 с.

Закон України «Про Національну поліцію»: наук.-практ. коментар / О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін.; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; передм. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

##### Без автора (збірники, матеріали конференцій, книги за редакцією, укладачі, упорядники)

Україна в цифрах. 2007: стат. зб. / Держ. комітет статистики України. Київ, 2008. С. 185–191.

Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Вип. II. Київ, 2012. 464 с.

Правова основа діяльності органів державної влади: зб. нормат. актів / упоряд. П. М. Любченко. Харків: ФІНН, 2010. 303 с.

Експлуатація і технічне обслуговування газорозподільчих станцій магістральних газопроводів / заг. ред. А. А. Руднік. Київ, 2003. 370 с.

Electrodes of conductive metallic oxides / J. M. Honig et al. Amsterdam: Elsevier, 1980. 260 p.

Ресурсосбережение и энергоэффективность инженерной инфраструктуры урбанизированных территорий и промышленных предприятий: материалы II Международной научно-технической интернет-конференции (2–27 февраля 2016 г., Харьков). Харьков, 2016. 150 с.

##### Багатотомне видання

Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології: вибрані твори. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1. 480 с.

Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2. 784 с.

Франко І. Твори: у 50 т. Т. 45. Київ, 1986. 480 с. 30

Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред. рада: В. М. Литвин (гол.) та ін.; Ін-т історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2005. Т. 9. С. 36–37.

### **Частина видання**

#### **Розділ книги**

Наумов М. С. Напрями впливу інтелектуалізації економіки на розвиток ринкових відносин в Україні. *Трансформаційні процеси в суспільстві в умовах інформаційної економіки*: монографія / В. П. Решетило, М. С. Наумов, Ю. В. Федотова. Харків, 2014. С. 213–241.

#### **Стаття в журналі, газеті**

Яцків Я. С., Радченко А. І. Про ефективність видання наукових журналів в Україні. *Вісник НАН України*. 2012. № 6. С. 62–67.

Мозоль А. П. Злочинність мігрантів (кримінологічна характеристика). *Вісник Університету внутрішніх справ. Серія «Право»*. 1999. Вип. 7. Ч. 2. С. 112–119.

Аврамцев О. Хронограф: події в історії. *Слобідський край*. 2015. 27 січня. С. 8.

#### **Тези доповідей у матеріалах конференцій**

Скальський В. Р. Становлення методу акустичної емісії в установах Західного наукового центру. *Теорія і практика раціонального проектування, виготовлення і експлуатації машинобудівельних конструкцій*: праці 2 міжнар. наук.-техн. конф. (Львів, 11–13 листопада 2010 р.). Львів, 2010. С. 9–10.

Борисова В. І. Зміст заповіту. *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (Харків, 27 травня 2016 р.). Харків: ХНУВС, 2016. С. 20–24.

#### **Електронні ресурси**

Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України. Київ, 2007. URL: <http://www.nas.gov.ua/publications> (дата звернення: 19.03.2014).

Вільчик Т. Б. Відповідальність адвоката перед клієнтом: напрями гармонізації законодавства України до європейських стандартів. *Форум права*. 2016. № 1. С. 30–36. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP\\_index.htm\\_2016\\_1\\_7.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_1_7.pdf) (дата звернення: 20.09.2016).

Харківський національний університет внутрішніх справ // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківський\\_національний\\_університет\\_внутрішніх\\_справ](https://uk.wikipedia.org/wiki/Харківський_національний_університет_внутрішніх_справ) (дата звернення 15.09.2016).

Axak N. Development of multi-agent system of neural network diagnostics and remote monitoring of patient. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. Vol. 4, № 9(82). P. 4–11. DOI: 10.15587/1729-4061.2016.75690.

Кожухівський А. Д. Імітаційне моделювання систем масового обслуговування [Електронний ресурс]: практикум / Черкас. держ. технол. ун-т. Електрон. текст, дані. Черкаси, 2009. 1 електрон. опт. диск (CD-R). 31

#### **Дисертації та автореферати**

(*може бути не вказане місце захисту та повна назва спеціальності*)

Черевко П. П. Створення юридичних осіб приватного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2008. 225 с.

Савченко Л. А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 1997. 27 с.



Дутко А. О. Юридичні конструкції та їх використання в законотворчій практиці України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Львівський держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2010. 20 с.

### **Закони та інші нормативні документи**

Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 26.08.2016).

Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 / Президент України. *Офіційний вісник Президента України*. 2015. № 2. С. 14. Ст. 154.

Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «Законодавство України». URL: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015) (дата звернення: 26.08.2016).

### **Архівні документи**

Науковий архів Інституту історії України НАН України. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 170. № 1. Арк. 5.

Приветственный адрес в честь 50-летия творческой и научно-педагогической работы А.Н. Бекетова от ректора ХИИКСа. *Музейный комплекс Харьков. нац. ун-та гор. хоз-ва им. А.Н. Бекетова*. Осн. Ф. 125. Вх. инв. № 225.

Заява приват-доцента по кафедрі філософії Київського університету П. Светлова від 23.10.1919 про необхідність читання курсу гносеології. *Державний архів м. Києва*. Ф. 16. Оп. 469. Спр. 381. 13 арк.

### **Стандарти, патенти, препринти, каталоги**

ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Київ, 2016. 16 с. ГОСТ Р 517721-2001.

Аппаратура радиоэлектронная бытовая. Входные и выходные параметры и типы соединений. Технические требования. М., 2001. 27 с.

Панасюк М.І., Скорбун А.Д., Сплошной Б.М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль: Ін-т пробл. безпеки АЕС НАН України, 2006. 7 с. (Препринт. НАН України, Ін-т пробл. безпеки АЕС; 06-1).

Національна академія наук України. Анотований каталог книжкових видань 2008 року. Київ: Академперіодика, 2009. 444 с.

## Додаток Е

Зразок оформлення титульної сторінки кваліфікаційної роботи

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Факультет історії та географії

Кафедра географії та методики її навчання

Рекомендовано до захисту

«\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.,

протокол № \_\_\_\_\_

Зав. кафедри \_\_\_\_\_

(підпис)

### Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

\_\_\_\_\_ (тема)

**Виконав:** студент \_\_\_ курсу, групи \_\_\_\_\_  
спеціальності 103 Науки про Землю

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

**Керівник** \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

**Рецензент** \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

Захищено \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

кількість балів: \_\_\_\_\_

значення оцінки \_\_\_\_\_

Голова Екзаменаційної комісії \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_ (підпис)

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

Полтава – 20\_\_ року

**Додаток Ж**  
*Зразок оформлення змісту кваліфікаційної роботи*

**ЗМІСТ**

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАПЛАВИ.....	7
1.1. Географічне положення.....	9
1.2. Рельєф і геологічна будова.....	12
1.3. Клімат та гідрологічний режим.....	15
1.4. Ґрунтовий покрив.....	20
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗИС ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІСІВ ЗАПЛАВИ.....	25
2.1. Гіпсометричний градієнт рельєфу як чинник формування лісу.....	30
2.2. Лімітуючі чинники формування лісів.....	35
2.2.1. Повеневий режим.....	40
2.2.2. Галоморфізм ґрунту.....	45
2.2.3. Антропогенна дигресія.....	50
РОЗДІЛ 3. ЛАНДШАФТНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ ТА ЛІСОТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ОДИНИЦЬ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ДІЛЯНКИ.....	53
3.1. Співвідношення таксономічних одиниць ландшафтної та лісотипологічної диференціації території.....	55
3.2. Опис локальних морфологічних одиниць лісового ландшафту.....	58
ВИСНОВОК.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ.....	70

## Додаток 3

### Форма відгуку наукового керівника на кваліфікаційну роботу

#### Відгук наукового керівника

про кваліфікаційну роботу на здобуття освітнього ступеня \_\_\_\_\_

(бакалавр, магістр – вказати)

зі спеціальності \_\_\_\_\_

(шифр і назва спеціальності)

тема: \_\_\_\_\_

студента(ки) \_\_\_\_\_ курсу, групи \_\_\_\_\_

(прізвище, ім'я, по батькові)

Критерії оцінювання	Максимальна кількість балів	Оцінка наукового керівника
Обґрунтування актуальності проблеми, коректність визначення мети і завдань, виділення об'єкта і предмета дослідження тощо	5	
Відповідність змісту роботи обраній темі. Повнота розробки проблеми в цілому та окремих її аспектів	10	
Логічність, послідовність, аргументованість викладу матеріалу, обґрунтованість і доказовість висновків	5	
Значення результатів роботи, її апробація (за наявності)	5	
Відповідність дослідження нормативним вимогам	5	
Організованість, сумлінність, відповідальність; творчий підхід і самостійність при написанні роботи; дотримання графіка роботи; рівень теоретичної та професійної підготовки студента, його здатність до самостійної професійної діяльності за фахом	10	
<b>Загальна кількість балів</b>	<b>40</b>	

**Аргументований висновок:** \_\_\_\_\_

В аргументованому висновку науковий керівник визначає:

1. Актуальність теми.
2. Відповідність змісту роботи обраній темі.
3. Рівень повноти розробки питань і окремих проблем.
4. Рівень теоретичної та професійної підготовки студента, його здатність до самостійної професійної діяльності за фахом.
5. Логічність, послідовність, аргументованість викладу матеріалу, уміння робити обґрунтовані висновки.
6. Характеристику студента (дисциплінованість, наполегливість, організованість, підготовленість, дотримання графіка роботи, зацікавленість проблемою дослідження тощо).
7. Важливість наслідків роботи та запропонованих рекомендацій.
8. Дані про апробацію (за наявності).
9. Відповідність дослідження встановленим вимогам.

Науковий керівник \_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

«\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

## Додаток К

### Орієнтовна схема рецензії на кваліфікаційну роботу

Рецензія укладається в довільній формі і подається до захисту роботи Екзаменаційній (атестаційній) комісії.

### Рецензія

на кваліфікаційну роботу на здобуття освітнього ступеня \_\_\_\_\_  
(бакалавр, магістр – вказати)

зі спеціальності \_\_\_\_\_  
(шифр і назва спеціальності)

тема: \_\_\_\_\_

студента(ки) \_\_\_\_\_ курсу, групи \_\_\_\_\_  
(прізвище, ім'я, по батькові)

У рецензії зазначаються:

9. Актуальність теми.
10. Теоретична (за наявності) і практична цінність.
11. Коротка характеристика роботи за розділами.
12. Оцінка методики дослідження, обробки матеріалів.
13. Доказовість висновків.
14. Наявність у роботі певних рекомендацій та їхнє обґрунтування.
15. Наявність та якість апробації матеріалів.
16. Позитивні моменти і недоліки роботи.
17. Якість оформлення.
18. Загальний висновок та оцінка роботи за чотирибальною якісною шкалою.

(Дата і підпис рецензента із зазначенням посади, наукового ступеня та вченого звання)

Рецензент

\_\_\_\_\_ (науковий ступінь, учене звання, посада)

\_\_\_\_\_ (підпис)

\_\_\_\_\_ (прізвище та ініціали)

« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

## Додаток Л

### Відомість оцінювання кваліфікаційної роботи

на здобуття освітнього ступеня \_\_\_\_\_  
(бакалавр, магістр – вказати)

зі спеціальності \_\_\_\_\_  
(шифр і назва спеціальності)

тема: \_\_\_\_\_

студента(ки) \_\_\_\_ курсу, групи \_\_\_\_\_  
(прізвище, ім'я, по батькові)

<i>Критерії оцінювання</i>	<i>Максимальна кількість балів</i>	<i>Отримані бали</i>
Загальна оцінка кваліфікаційної роботи науковим керівником, зафіксована у його відгуку	40	
Загальна оцінка кваліфікаційної роботи рецензентом (згідно з рецензією) («відмінно» - 20 балів, «добре» - 16 балів, «задовільно» - 12 балів, «незадовільно» - 7 балів)	20	
Оцінка за захист кваліфікаційної роботи (проєкту) <u>Критерії:</u> <ul style="list-style-type: none"><li>- рівень володіння змістом роботи, повнота розкриття її у доповіді;</li><li>- повнота відповідей на поставлені питання, уміння вести наукову дискусію;</li><li>- якість презентації роботи</li></ul>	15 15 10	

### Підсумкова оцінка:

за 100-бальною шкалою: \_\_\_\_\_

значення оцінки: \_\_\_\_\_

Голова

Екзаменаційної комісії \_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_)

Члени

Екзаменаційної комісії \_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_)

\_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_)

\_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_)

\_\_\_\_\_ (\_\_\_\_\_)

« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 201\_\_ р.

\* Відомість оцінювання кваліфікаційної роботи (проєкту) разом із рецензією і відгуком наукового керівника зберігається у кваліфікаційній роботі (проєкті)

## Додаток М

### *Форма засвідчення студентом - автором дослідження відсутності академічного плагіату в його кваліфікаційній роботі*

Я, студент(ка) Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка \_\_\_\_\_,

(прізвище, ім'я, по батькові)

автор (ка) кваліфікаційної роботи «\_\_\_\_\_»

(тема кваліфікаційної роботи)

на здобуття освітнього ступеня «\_\_\_\_\_» зі спеціальності \_\_\_\_\_  
(бакалавр/магістр)

\_\_\_\_\_,  
(шифр і назва спеціальності)

Поінформований(а) щодо вимог академічного етосу та відповідальності за академічний плагіат і засвідчую відсутність академічного плагіату в моєму дослідженні.

Дата

\_\_\_\_\_ (Підпис)

*Цей запис автор робить власноруч на звороті останньої сторінки зшитой кваліфікаційної роботи.*